

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-4929-6706

E-mail: cherkashin68@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ У КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ ЛІДЕРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація:** Розглянуто концептуальні положення методологічного виміру у контексті виховання лідерів у закладах вищої освіти України. Визначено, що на цей час недостатньо розроблені теоретико-методологічні основи виховання лідерів у закладах вищої освіти України. Вказано, що під «методологією», у контексті виховання лідерів у закладах вищої освіти слід розуміти метод отримання наукового знання та вчення про систему принципів та методик ефективної педагогічної рефлексії, за допомогою яких у процесі теоретичного та емпіричного дослідження перевіряються достовірність і надійність вихідних теоретичних уявлень про формування та розвиток особистості майбутнього фахівця-лідера у закладах вищої освіти України.*

***Ключові слова:** концептуальні положення, наукова дефініція, методологія, виховання, особистість, лідер, фахівець, заклади вищої освіти.*

Andrey Cherkashyn

candidate of psychological sciences, associate professor, professor of pedagogy and psychology of management of social systems them academician I. A. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Kharkiv, Ukraine

E-mail: cherkashin68@ukr.net

CONCEPTUAL PROVISIONS OF THE METHODOLOGICAL DIMENSION IN THE CONTEXT OF LEADERS' EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

***Abstract:** The article discusses the conceptual provisions of the methodological dimension in the context of leaders' education in higher education institutions. It is determined that the theoretical and methodological foundations of leaders' education in higher education institutions of Ukraine insufficiently developed currently. It is specified that under the "methodology", in the context of leaders' education in higher education institutions, it is necessary to understand a method of obtaining scientific knowledge and the doctrine about the system of effective pedagogical reflection principles and techniques by which the theoretical and empirical research reliability of initial theoretical representations about formation and development of the future leader specialist personality in higher education institutions of Ukraine are checked.*

***Key words:** conceptual provisions, scientific definition, methodology, education, personality, leader, specialist, higher education institutions. © Андрій Черкашин, 2019*

Андрей Черкашин

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ИЗМЕРЕНИЯ В
КОНТЕКСТЕ ВОСПИТАНИЯ ЛИДЕРОВ В ЗАВЕДЕНИЯХ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация: В статье рассматриваются концептуальные положения методологического измерения в контексте воспитания лидеров в заведениях высшего образования. Определено, что в настоящее время недостаточно разработаны теоретико-методологические основы воспитания лидеров в заведениях высшего образования Украины. Указано, что под «методологией», в контексте воспитания лидеров в заведениях высшего образования, следует понимать метод получения научного знания и учения о системе принципов и методик эффективной педагогической рефлексии, с помощью которых в процессе теоретического и эмпирического исследования проверяются достоверность и надежность исходных теоретических представлений о формировании и развитии личности будущего специалиста-лидера в заведениях высшего образования Украины.

Ключевые слова: концептуальные положения, научная дефиниция, методология, воспитание, личность, лидер, специалист, заведения высшего образования.

Andrey Cherkashyn

An extended abstract of a paper on the subject of:

**“Conceptual provisions of the methodological dimension in the context of leaders’
education in higher education institutions”**

General problem setting. The article discusses the conceptual provisions of the methodological dimension in the context of leaders’ education in higher education institutions. It is indicated that the current state of the higher education development in Ukraine is carried out under the influence of external armed aggression and complex internal socio-political and socio-economic processes that create a real danger of Ukrainian statehood and lead to the destruction of national values. It is noted that the entry of higher education institutions of Ukraine in the European space requires a restructuring of views and approaches to the training and education of future professionals.

Research and publications analysis. Modern experience of educating specialists in European higher education institutions allows us to re-examine the need to educate

leaders in higher education institutions of Ukraine, taking into account national, spiritual and cultural traditions.

The article’s aim statement. It is indicated that the formation of a professional career of a modern specialist should be based on the establishment of mutual trust between the manager and the subordinate. Because of this, the leader becomes a leader who builds his relationships with supporters and followers through influence, not power and coercion. It is noted that the formation, development and education of leaders’ personality in higher education institutions of Ukraine should be carried out with the use of knowledge gained in the fields of law, psychology, pedagogy, sociology, philosophy and other sciences.

Main material exposition. Accordingly, consideration of research methodological support issues for

comprehensive education leaders in higher education institutions of Ukraine must be carried out on the basis of modern fundamental research of the educational process functioning. It is determined that the theoretical and methodological foundations of leaders' education in higher education institutions of Ukraine insufficiently developed currently. It is indicated that the important methodological role in pedagogical research is played by the categories of dialectics-essence and phenomenon; cause and effect; necessity and chance; possibility (probability) and reality; content and form; singular, special and general, etc. The importance of the methodological role of dialectics laws in a particular psychological and pedagogical research is emphasized, first of all, through the use of dialectical logic. In a concentrated

form, the requirements of dialectical logic, all the laws of dialectics are reduced to studying the subject of research comprehensively, in its development, to apply the practice as a criterion of truth, bearing in mind that the latter is always concrete.

Conclusions on the research and further research perspectives. *It is specified that under the "methodology", in the context of leaders' education in higher education institutions, it is necessary to understand a method of obtaining scientific knowledge and the doctrine about the system of effective pedagogical reflection principles and techniques by which the theoretical and empirical research reliability of initial theoretical representations about formation and development of the future leader specialist personality in higher education institutions of Ukraine are checked.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Успішне вирішення значних і відповідальних професійних завдань сучасним фахівцем залежить від ефективності організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти України.

Сучасний стан розвитку вищої освіти України здійснюється в умовах впливу зовнішньої збройної агресії та складних внутрішніх суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, які створюють реальну небезпеку українській державності та приводять до руйнування національних цінностей.

Концепція національного виховання студентської молоді в Україні визначає систему поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, що створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів. Головною метою національного виховання студентської молоді є формування справжнього професіонала-лі-

дера, свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів [16].

Вхід закладів вищої освіти України до європейського простору вимагає перебудови поглядів та підходів до підготовки та виховання майбутніх фахівців. Сучасний досвід організації означеного процесу в європейських закладах вищої освіти дозволяє по-новому розглянути питання про необхідність виховання лідерів у таких закладах України з урахуванням національних, духовних та культурних традицій.

На думку провідних вітчизняних вчених (Т. Гура [10], С. Калашнікова [9], І. Костири [10, 18], О. Нестуля [12], О. Пономарьов [19], О. Романовський [19] та ін.), формування професійної кар'єри сучасного фахівця повинно здійснюватись на підставі встановлення взаємної довіри між керівником і підлеглим. Завдяки

цьому керівник стає лідером, який буде свої взаємовідносини з прихильниками та послідовниками шляхом впливу, а не влади та примусу. Відповідно, сучасні фахівці входять у нову «еру лідерства», в якій вони повинні реалізовувати себе як зрілі, відповідальні особистості, спроможні самостійно вирішувати проблеми. Це сприяє їх самовизначенню, творчому саморозвитку та виконанню професійних завдань на високому рівні. Відповідно, постає нагальна потреба у дослідженні концептуальних положень методологічного виміру виховання лідерів у закладах вищої освіти України (далі – ЗВО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Необхідність досліджень та розробки нових методологічних уявлень про вдосконалення виховної роботи у освітньому просторі обґрунтовується в роботах І. Беха, О. Бодальова, Є. Бондаревської, В. Зінченка, О. Киричука, О. Сухомлинської та ін. Концепція виховання лідерів у закладах вищої освіти ґрунтується на положеннях і висновках за результатами досліджень з різних галузей наукового знання, зокрема: особистісно орієнтованого виховання та освіти (І. Бех, А. Бойко, В. І. Слободчиков, В. В. Серіков та ін.); гуманістичного трактування виховних проблем (Г. Балл, І. Котова, В. Сухомлинський, Г. Тарасенко та ін.); концепції розвитку і виховання особистості як процесу її саморозвитку і самоорганізації (К. Абульханова-Славська, М. Боришевський та ін.); системно-структурного підходу до аналізу педагогічних явищ (Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Кузьмін, А. Лігоцький, Б. Ломов, І. Стариков, В. Ягупов, М. Скаткін та ін.); психологічного аналізу професійної діяльності (Г. Костюк, Г. Балл, А. Брушлинський, О. Конопкін, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, М. Хананашвілі та ін.); підготовки до професійної

діяльності як процесу розвитку особистості професіонала (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Є. Клімов, Ю. Поваренков, Г. Васянович, В. Лозовецька та ін.); організації навчально-виховного процесу та його гармонізації в навчальних закладах (О. Бандурка, О. Барабанщиков, В. Бодров, О. Буданов, М. Варій, А. Галімов, І. Грязнов, М. Коваль, М. Коробейніков, П. Корчемний, М. Нецадим, О. Федоренко, Г. Яворська, В. Ягупов та ін.); теоретичних засадах сучасних педагогічних технологій (А. Алексюк, В. Биков, В. Безпалько, О. Дубасенюк, В. Бондар, С. Змеєв, П. Воловик, О. Пехота, С. Сисоева та ін.); теоретичних та практичних засад формування особистості лідера (Т. Гура, О. Євтихова, Н. Жеребова, С. Калашнікова, І. Костиря, Р. Кричевський, Г. Лактіонова, І. Найдовська, Ю. Платонов, О. Пономарьов, О. Романовський, Р. Сопівник, А. Тіхонов, Л. Уманський, А. Черкашин, А. Вгуман, К. Harman та ін.)

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У наведених вище та інших наукових дослідженнях проблема вивчення методологічних основ виховання лідерів у закладах вищої освіти розглянута лише частково. Автори, чиї праці розглянуто у роботі, не ставили перед собою завдання щодо всебічного й ґрунтовного дослідження концептуальних основ методологічного виміру виховання особистості лідерів у закладах вищої освіти як цілісної педагогічної системи. Зокрема, не знайшли достатнього вивчення такі аспекти виховання лідерів у ЗВО: нечітко визначеними є дефініції понять «лідер» та «феномен лідерства» у навчально-виховному процесі ЗВО; не визначені концептуальні засади і структура сучасної методичної системи виховання лідерів у ЗВО; не розроблена структурно-функціональна її модель; потребують

детального вивчення та обґрунтування критеріїв, показники і рівні сформованості особистості лідера у ЗВО; не виділені зміст, цілі, принципи, методи і прийоми організації та здійснення виховної роботи з формування лідерів у ЗВО, а також її технологія; не розроблені змістовні науково-методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників, персоналу ЗВО щодо організації такої роботи з лідерами. Відповідно, проблема дослідження теоретико-методологічних основ формування особистості лідерів у закладах вищої освіти потребує визначення змісту наукової дефініції «методологія».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні концептуальних положень методологічного виміру у контексті виховання лідерів у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів та інших матеріалів, аналіз стану організації та проведення виховної роботи з формування та розвитку лідерів у ЗВО дали можливість виявити окремі суперечності, що негативно позначаються на подальшій професійній діяльності фахівців, зокрема:

- між сучасними суспільними потребами у лідерах, які спроможні впливати на позитивні зміни у соціальній, політичній, професійній і духовній сферах, та уявленням людей про «ідеальних» |сучасних лідерів;

- між сучасними інноваційними вимогами професійного середовища до особистості фахівця та невідповідністю їх вимогам навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти;

- між соціальним запитом у ефективних лідерах та відсутністю у закладах вищої освіти спеціально створених та науково обґрунтованих педагогічних умов, які

спонукають до розвитку у студентів лідерських якостей;

- між необхідністю виховання лідерів у закладах вищої освіти та відсутністю концептуального, теоретико-методологічного обґрунтування і науково-методичного забезпечення форм та методів реалізації відповідного виховання.

Подолання цих суперечностей потребує теоретичного і методичного обґрунтування концептуальних положень методологічного виміру основ виховання лідерів у закладах вищої освіти.

Ми виходимо з того, що формування, розвиток і виховання особистості лідерів у ЗВО України повинен здійснюватись із застосуванням системи знань, які отримані в галузях права, психології, педагогіки, соціології, філософії та інших наук. Відповідно, дослідження концептуальних положень методологічного виміру виховання лідерів у ЗВО має здійснюватися на підставі сучасних фундаментальних досліджень функціонування навчально-виховного процесу у ЗВО України.

Наукова дефініція «концепція» має своє походження від латинського слова *conceptio*, що означає сприйняття, поняття, розуміння або система. У філософському енциклопедичному словнику концепція визначається як «система понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії» [22]. У філософській енциклопедії наступне визначення: «система опису певного предмета або явища (процесу), що сприяє його розумінню, трактуванню, виявленню основних ідей, провідних принципів його побудови та функціонування» [23]. На думку Є. В. Яковлева, «Концепція – комплекс ключових положень, що досить повно і всебічно розкривають сутність, зміст і особливості досліджуваного явища, його існування в дійсності або практичної діяльності людини» [24]. Відповідно, з нашої точки зору, під концепцією слід

розуміти систему поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум, який є трактуванням певного способу розуміння фундаментальної, методологічної системи функціонування предмета або явища.

В. П. Андрущенко та В. С. Лутай, досліджуючи концептуальні основи методологічного виміру формування світогляду особистості майбутніх фахівців, наголошують на важливості їхнього розгляду у площині «філософії освіти», сенс якої визначають у «розв'язанні проблем, що виникають на стику філософії з освітньою діяльністю». Автори розглядають роль філософії у становленні «принципово нових вихідних принципів і логіки субординації елементів світогляду та засобів його формування» [1].

На важливості вивчення концептуальних основ методологічного виміру дослідження будь-якої наукової проблеми наголошує І. А. Зязюн. На думку вченого, «сукупність ідей, теорій і підходів, які обираються як методологічні засади наукового пошуку, складає ту «призму», через яку та завдяки якій з'ясовується сутність об'єкту дослідження, моделюються уявлення про нього, здійснюється пошук засобів і умов удосконалення, ефективного розвитку» [8].

Відповідно, методологічний вимір наукової проблеми починається з розуміння наукової дефініції «методологія». Погляди різних науковців на зміст наукової дефініції «методологія» наведені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні наукові підходи до визначення змісту наукової дефініції «методологія»

Автори або наукове джерело	Визначення змісту наукової дефініції «методологія»
Бандурка О. М., Бочарова С. П., Землянська О. В.	Методологія це система категорій і принципів, які лежать в основі наукового знання і визначальних напрямів теоретичних і прикладних досліджень у певній галузі науки [2].
Варій М. Й.	Модель методологічного простору наукової психології має свою внутрішню логіку. Вона виявляється в тому, що дозволяє здійснити послідовне сходження від конкретного до абстрактного, тобто від онтопсихологічного до філософсько-психологічного рівня і, навпаки, – сходження від абстрактного до конкретного, тобто у зворотному напрямі [4].
Гончаренко С. У.	Вчення про метод, наука про побудову людської діяльності... Методологією педагогіки є система знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи набуття знань, які відображають педагогічну дійсність, а також система діяльності з одержання таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи [6].
Волков Б. С., Волкова Н. В., Губанов А. В.	Вчення про науковий метод пізнання і сукупність методів, які застосовуються в науці, області знання; система принципів і способів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему [5].
Загвязінський В. І., Атаханов Р. І.	Вчення про педагогічне знання, про процес його побудови, способи пояснення (створення концепції) і практичного застосування для перетворення або вдосконалення системи навчання і виховання [7].
Максименко С. Д.	З одного боку методологія розуміється як певна система методів, які застосовуються в процесі пізнання в рамках тієї або іншої

	науки, тобто методологія розглядається як частина конкретної науки. З іншого боку, методологія виступає як сукупність основних філософських положень, які відображають первинні гносеологічні концепції формування й аналізу наукового знання[11].
Папуча М. В.	Вчення про методи і принципи пізнання психічної реальності [14].
Попковська П. Я.	Вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання, духовної творчості і практики[15].
Психологічний словник	Вчення про методи пізнання і перетворення світу [17].
Українській педагогічній словник	Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. Вчення про методи пізнання та перетворення дійсності [21].
Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів	Система принципів і способів організації і побудови теорії і практики окремих психологічних наук, їх галузей і всіх їх в цілому, а також вчення про цю систему[21].
Філософський енциклопедичний словник	Сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів та процедур в процесі наукового пізнання та практичної діяльності. [22].

П. Я. Попковська, узагальнюючи точки зору різних авторів, визначає основні тлумачення поняття «методологія»: 1) як найбільш загальний (філософський) метод пізнання; 2) як система методів, що використовується тією чи іншою наукою; 3) як особлива галузь знань, що слугує своєрідним джерелом, звідки інші конкретні науки запозичують методи дослідження; 4) як філософське вчення про методи пізнання і практики [15].

С. Д. Максименко зазначає, що «галузь методологічних проблем, що охоплює площу від методологічного арсеналу конкретних наукових досліджень до філософського осмислення як самих методів, так і знань, що отримуються за їхньою допомогою», наголошує на необхідності «відокремлення й розрізнення рівнів методології, що мають свою специфіку» [11].

Перший рівень – категоріальний, тобто рівень спеціальних методологій, які розробляють й застосовують свої методи. Методологічна його функція полягає у визначенні загальних принципів пізнання, найбільш загальних форм й законів руху мислення на шляху до з'ясування об'єктивної істини.

Другий – методологія наукового пізнання. Характерною рисою його є те, що метод є об'єктом спеціального вивчення. На цьому етапі, крім наукового методу, розглядаються об'єкт та предмет дослідження, методологічні принципи, шляхи пізнання (теоретичний та емпіричний), а також понятійно-категоріальний апарат.

Третій – рівень теорії методів конкретних наук. Характерною його рисою є розробка та розвиток методології спеціального наукового дослідження.

Загалом сучасна методологія, як наголошує В. В. Рибалка, виконує такі основні функції:

– соціокультурну, оскільки вивчає сенс наукової діяльності та її взаємозв'язок з іншими видами діяльності з позицій практики, розвитку і надбань суспільства, його матеріальної та духовної культури, ступеня розвитку тощо;

– орієнтовно-спрямовуючу, бо слугує основою вибору теоретичної та практичної діяльності;

– стимулюючу, оскільки каталізує процес пізнання, критичне осмислення ідей, що функціонують у науці, стимулює культуру мислення, розширення світогляду і формування на цій основі творчої особистості науковця;

– організаційно-структурну, бо забезпечує організацію, структурування наукового знання, його синтезування шляхом розробки системи загальнонаукових принципів, підходів, категорій, понять, методів, технологій;

– евристичну, яка полягає в можливості використання, переносу за певних умов принципів, підходів, категорій, понять, методів, технологій однієї науки в інші;

– прогностичну, оскільки вона відіграє певну роль у розробці стратегії розвитку науки, в оцінці перспектив певного наукового напрямку, теорії, школи, течії, на основі чого визначається найімовірніший шлях до отримання потрібного наукового результату;

– проєктивну, яка полягає у розробленні певних комплексних досліджень, в обґрунтуванні цільових програм тощо;

– інтерпретаційну, оскільки забезпечує філософську, світоглядну інтерпретацію отримуваних наукових даних;

– науково-дослідницьку, оскільки забезпечує визначення об'єкта і предмета наукової діяльності, їхнє співвіднесення[3].

Методологічний простір наукової психології він пропонує розглядати через сукупність таких шаблів:

– онтопсихологічний психологічного буття людини (онтопсихологія конкретної особистості);

– практично-психологічний розв'язання проблем особистості (практична психологія);

– психолого-прикладний шабелювання удосконалення, формування, проектування діяльності особистості (прикладна психологія);

– теоретико-психологічний шабелювання дослідження, пізнання закономірностей психіки, особистості (теоретична психологія);

– загальнонауково-психологічний – пізнання особистості (міждисциплінарна психологія);

– філософсько-психологічний – пізнання особистості через найбільш абстрактні категорії, закони, світоглядні проблеми (філософська психологія).

Узагальнюючи думку різних авторів про методологію наукового дослідження, слід зазначити, що вона охоплює його теорію і практику і дозволяє отримувати новий науковий метод вивчення пізнання визначеної психічної реальності.

У методології психолого-педагогічного дослідження відображаються як загально-філософські уявлення про метод і його зв'язки з принципами пізнання, так і розуміння методів як системи дослідницьких способів ставлення до дійсності (що пізнається), які більш детально розробляються в методології науки (наукознавстві). Таким чином, методологія психолого-педагогічного дослідження є особливою формою рефлексії, самоусвідомлення психолого-педагогічної науки – особливий аспект знання про наукові знання, який містить аналіз чинників і основ науково-психологічного пізнання, передусім – філософсько-світоглядних, методів і способів організації пізнавальної діяльності та виявлення внутрішніх й зовнішніх детермінант самого процесу, його структури, визначення історично конкретних

його меж щодо психіки за умови даного способу його організації, критичне оцінювання отриманих науково-психологічних знань.

Важливу методологічну роль в психолого-педагогічному дослідженні відіграють категорії діалектики – суть і явище; причина та наслідок; необхідність і випадковість; можливість (ймовірність) та дійсність; зміст і форма; одиничне, особливе і загальне та ін. На думку П. І. Образцова, «вони служать надійним методологічним засобом в руках педагога, який дає йому можливість не тільки глибоко проникати в складні проблеми навчання і виховання майбутніх фахівців, але і творчо вирішувати їх» [13].

Так, категорія сутності є стійкою сукупністю всіх необхідних зв'язків, стосунків, сторін, які притаманні даному процесу, об'єкту. Явище ж – це висвітлення вказаних сторін процесу, взаємин між людьми на поверхні через масу конкретностей. Теза про багатопорядковий зміст сутності – поступового переходу від явища до суті першого, потім другого і тощо порядку – має важливе методологічне значення. Відповідно до психолого-педагогічного дослідження це означає, що:

– навіть в унікальному психолого-педагогічному досвіді містяться моменти, характерні для будь-якого досвіду організації освітнього процесу у ЗВО;

– будь-які загальні положення повинні підтверджуватися досвідом, знаходити в ньому живильне середовище;

– не має і не може бути рекомендацій, які можна застосовувати на всі випадки життя.

На базі накопичених фактів емпіричне пізнання піднімається до рівня теоретичного узагальнення. Цей процес характеризується рухом від однобічного знання до різнобічного; виробленням на основі первинних узагальнень певних моделей та ідей; поєднанням чуттєвого і раціонального, в ході якого враження, які

відчуваються, і практичний досвід звільняються від всього випадкового та підіймаються до теоретичного рівня, характерного для ряду подібних явищ. Зрозуміло, що факти повинні розглядатися у конкретній історичній ретроспективі, у цілому в їхньому взаємозв'язку. За цієї умови вони будуть доказові.

Конкретні шляхи і способи збирання, обробки, узагальнення і аналізу фактичного матеріалу визначаються законами наукової логіки, що є синтезом діалектичної і формальної її видів.

Важливі методологічні вимоги до дослідження психолого-педагогічних проблем витікають з основних законів діалектики, ядром якої є закон єдності і боротьби протилежностей, що виявляється через дію суперечностей. Існують різні види суперечностей: внутрішні і зовнішні, основні і похідні, головні і другорядні. Так, наприклад, підставою для класифікації суперечностей розвитку особистості служать внутрішні і зовнішні суперечності.

До першої групи суперечностей, що зумовлюють розвиток особи майбутнього фахівця, зазвичай належать суперечності між зовнішніми чинниками. Повага до людини – реальна вимога до роботи будь-якого професіонала. Тому, зустрічаючись з елементами грубості, неухважності з боку окремих керівників, молоді фахівці нерідко глибоко переживають дані факти, що істотно впливає на розвиток їхньої особистості. У більшості ж випадків суперечності між зовнішніми чинниками, що зумовлюють розвиток особистості, стають рушійною силою її гармонійного формування, соціального дозрівання.

До другої – відносять суперечності між зовнішніми і внутрішніми чинниками. Найважливіші з них наступні: суперечності між вимогами до особистості і її підготовленістю до їхнього виконання; між новими вимогами і звичними поглядами, поведінкою; між зовнішніми і вимогами особистості до себе; між рівнем

її підготовленості і можливостями застосовувати свої знання, уміння і навички на практиці.

Третю групу суперечностей складають суперечності між внутрішніми чинниками. У основі цих суперечностей лежить нерівномірність розвитку окремих сторін, властивостей, структурних компонентів особистості. До неї входять суперечності між раціональним компонентом свідомості і чуттєвим, домаганнями особи та її реальними можливостями, новими потребами й старими стереотипами поведінки, новим і старим досвідом і тощо. Проте основою і головною системою внутрішніх суперечностей є суперечності між мотивами діяльності, які складають реальну основу конкретної особистості і стають безпосереднім виразом системи суспільних стосунків, що визначають суть цієї особи. Вивчення даної системи протиріч становить важливе завдання будь-якого психолого-педагогічного дослідження.

Суперечливим є розвиток будь-якого процесу і явища. Зрозуміти з достатньою глибиною те або інше явище, його розвиток неможливо без конкретного аналізу системи суперечностей, які його визначають.

Закон переходу кількісних змін в якісні вимагає досліджувати будь-які психолого-педагогічні явища в єдності їхніх характеристик.

Кожна людина володіє невичерпною кількістю багаточисленних властивостей (якостей), які допускають порівняння їх з властивостями інших людей. Як цілісна якісна визначеність людина – соціальна істота. Психіка людини володіє своєю якісною визначеністю. Проте сама психіка є різноякісною.

Закон заперечення як усунення старого та утвердження нового в процесі поступального розвитку, при якому зберігаються окремі сторони, елементи попереднього явища, процесу, постійно виявляється в житті людей. Кожен новий

етап в розвитку особистості, групи є в конкретно філософському сенсі заперечення старого, але заперечення як момент прогресивного розвитку. Важливу роль в такому запереченні відіграє самовиховання самої особистості, активна робота педагога з формування особистості майбутнього фахівця.

Методологічна роль законів діалектики виявляється в конкретному психолого-педагогічному дослідженні через діалектичну логіку. У концентрованому вигляді вимоги її, всіх законів діалектики зводяться до того, щоб вивчати предмет дослідження всебічно, в його розвитку, застосовувати при цьому практику як критерій істини, маючи на увазі, що остання завжди конкретна.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Концептуальні положення методологічного виміру у контексті виховання лідерів у ЗВО отримали різнобічне тлумачення у працях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Узагальнення різних поглядів вчених на поняття наукової дефініції «методологія» дозволяє розглядати її як: найбільш загально-філософський метод пізнання; систему методів, що використовується різними науками; особливу галузь знань, що надає конкретним наукам можливість запозичувати та визначати методи дослідження; філософське вчення про методи теоретичного і практичного пізнання і практики. Відповідно, кожне наукове дослідження вимагає розробки концептуальних положень методологічного виміру визначеної наукової проблеми.

З нашої точки зору, під концептуальними положеннями методологічного виміру виховання лідерів у закладах вищої освіти, слід розуміти метод отримання наукового знання та вчення про систему принципів та методик ефективної педагогічної рефлексії, за допомогою яких у процесі теоретичного та емпіричного

дослідження перевіряються достовірність і надійність вихідних теоретичних уявлень про формування та розвиток особистості майбутнього фахівця-лідера у закладах вищої освіти України. Перспективним напрямком подальшого

дослідження є розробка концептуальної моделі виховання лідерів у закладах вищої освіти.

Список літератури

1. Андрущенко, В. П. & Лутай, В.С. (2008) Філософія освіти. *Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України*. К.: Юрінко Інтер. С.960 – 962.

2. Бандурка, А. М. & Бочарова, С.П., Землянская, Е.В. (2001) Юридическая психология: учебник. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел. С. 9.

3. Варій, М. Й. (2009) Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид.. К.: Центр учбової літератури. С. 106 – 107.

4. Варій, М. Й. (2009) Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. К.: Центр учбової літератури. С.109.

5. Волков, Б.С. & Волкова, Н.В., Губанова, А.В. (2006) Методология и методы психологического исследования: учебное пособие для вузов. Научн. ред. Б.С. Волков. 5-е изд., испр. и доп. М.: Академический проект; Трикста. С. 3.

6. Гончаренко, С. У. (2008) Методология. *Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України*. головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 498 – 500.

7. Загвязинский, В.И. & Атаханов, Р.И. (2005) Методология и методы психолого-педагогического исследований: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия». С. 40.

8. Зязюн, І. А. (2008) Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. С.41.

9. Калашнікова, С. А. (2011) Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних

трансформацій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ: б. в., 462 с.

10. Костиря, І. В. & Гура, Т.В. (2017) Теоретичні основи формування лідерської майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах. *Матеріали 11-ї міжнар. наук.-практ. конф. магістрантів та аспірантів, 18-21 квітня 2017 р.*: у 3 ч. ч. 3. ред. Є. І. Сокол. Харків: НТУ «ХПІ». С. 225.

11. Максименко, С.Д. (1998) Психологія в соціальній та педагогічній практиці : методологія, методи, програми, процедури: навчальний посібник для вищої школи. К.: Наукова думка. С.13.

12. Нестуля, О. О. & Нестуля, С.І. (2016) Основи лідерства. Наукові концепції (від найдавніших часів до середини ХХ ст.): навч. посіб. Полтава : ПУЕТ, 277 с.

13. Образцов, П. И. (2004) Методы и методология психолого-педагогического исследования. СПб.: Питер. С. 20.

14. Папуча, М. В. (2008) Методология психології. *Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України*. головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 500.

15. Попковская, П.Я. (2002) Методология научных исследований: курс лекций. Мн.: ООО Информпресс. С. 11.

16. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України 16.06.2015 № 641 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641>

17. Войтка, В.І. (1982) Психологічний словник. За ред. В.І. Войтка. Київ: Вища шк., 214 с.

18. Ріпко, І.В. (2015) Дослідження лідерських якостей у студентів технічних університетів: результати експерименту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі, зб. наук. праць*. Вип. 40 (93). Запоріжжя: Класичний приватний університет. С. 481 – 487.

19. Романовський, О. Г. & Пономарьов, О.С. (2017) Парадоксальна природа харизматичного лідерства. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 3. С. 5 – 16.

20. Патрик, І. П. & Бродовська, В.Й., Яблонко, В.Я. (2007) Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: словник. К.: ВД «Професіонал». С.181.

21. Гончаренко, С.У. (1997) Український педагогічний словник. К., 375с.

22. Шинкарук, В.І. (2002) Філософський енциклопедичний словник. *НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди*. Редкол. В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис. С. 301.

23. Константинов, Ф.В. (1964) *Философская энциклопедия: в 5т. т. 2*. Ред. Ф.В. Константинов. М.: «Советская энциклопедия». С. 546.

24. Яковлев, Е. В. & Яковлева, Н.О. (2006) Педагогическая концепция: методологические аспекты построения. М.: Гуманит. Центр ВЛАДОС. С.68.

25. Черкашин, А. І. (2010) Концептуальні основи організації виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України. Концептуальні основи організації виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія № 13. Проблеми трудової та професійної підготовки: Зб. Наукових праць. Випуск 11. К.: НПУ

імені М.П.Драгоманова. С. 168–176.

26. Bryman, A. (2007) Effective leadership in higher education: a literature review. *Studies in Higher Education* Vol. 32, No. 6, December, pp. 693–710.

27. Harman, K. (2002) Merging divergent campus cultures into coherent educational communities: Challenges for higher education leaders. *Higher Education*. Volume 44, Issue 1, pp 91–114.

References

1.Andruschenko, V. P. & Lutaj, V.S. (2008) *Filosofiiia osvity*. [Philosophy of Education]. *Entsyklopediia osvity*. Akad. ped. nauk Ukrainy. K.: Yurinko Inter. P.960 – 962. [in Ukrainian]

2. Bandurka, A. M. & Bocharova, S.P., Zemljanskaja, E.V. (2001) *Juridicheskaja psihologija* [Legal psychology]: uchebnik. Har'kov: Izd-vo Nac. un-ta vnutr. del. P. 9. [in Russian]

3. Varij, M. J. (2009) *Zahal'na psykhohiia* [General Psychology]: pidr. dlia stud. vysch. navch. zakl. 3-tie vyd.. K.: Tsentr uchbovoi literatury. P. 106 – 107. [in Ukrainian]

4. Varij, M. J. (2009) *Zahal'na psykhohiia* [General Psychology]: pidr. dlia stud. vysch. navch. zakl. 3-tie vyd. K.: Tsentr uchbovoi literatury. P.109. [in Ukrainian]

5. Volkov, B.S. & Volkova, N.V., Gubanova, A.V. (2006) *Metodologija i metody psihologicheskogo issledovanija* [Methodology and methods of psychological research]: uchebnoe posobie dlja vuzov. 5-e izd., ispr. i dop. Nauchn. red. B.S. Volkov. M.: Akademicheskij proekt; Triksta. P. 3. [in Russian]

6. Honcharenko, S. U. (2008) *Metodolohiia*. [Methodology]. *Entsyklopediia osvity*. Akad. ped. nauk Ukrainy. holovnyj red. V.H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 498 – 500. [in Ukrainian]

7. Zagvjazinskij, V.I. & Atahanov, R.I. (2005) *Metodologija i metody psihologopedagogicheskogo issledovanij* [Methodology and methods of psychological and

- pedagogical research]: ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. 2-e izd., ster. M.: Izdatel'skij centr «Akademija». P. 40. [in Russian]
8. Ziaziun, I. A. (2008) *Filosofiiia pedahohichnoi dii* [Philosophy of pedagogical action]: monohrafiia. Cherkasy: Vyd. ChNU im. Bohdana Khmel'nyts'koho. P. 41. [in Ukrainian]
9. Kalashnikova, S. A. (2011) *Teoretyko-metodolohichni zasady profesijnoi pidhotovky upravlintsiv-lideriv v umovakh suchasnykh suspil'nykh transformatsij* [Theoretical and methodological principles of professional training of leaders-managers in the conditions of modern social transformations]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.06. Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka. Kyiv: b. v., 462 p. [in Ukrainian]
10. Kostyria, I. V. & Hura, T.V. (2017) *Teoretychni osnovy formuvannia lider'skoi majbutnikh inzheneriv u vyschyykh tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh*. [Theoretical foundations of the formation of leading future engineers in higher technical educational institutions]. Materialy 11-i mizhnar. nauk.-prakt. konf. mahistrantiv ta aspirantiv, 18-21 kvitnia 2017 r.: u 3 ch. ch. 3. red. Ye. I. Sokol. Kharkiv: NTU «KhPI». P. 225. [in Ukrainian]
11. Maksymenko, S.D. (1998) *Psykhologhiia v sotsial'nij ta pedahohichnij praktytsi* [Psychology in social and pedagogical practice: methodology, methods, programs, procedures]: metodolohiia, metody, prohramy, protsedury: navchal'nyj posibnyk dlja vyschoi shkoly. K.: Naukova dumka. P.13. [in Ukrainian]
12. Nestulia, O. O. & Nestulia, S.I. (2016) *Osnovy liderstva*. [Fundamentals of Leadership]. Naukovi kontseptsii (vid naj-davnishykh chasiv do seredyny KhKh st.): navch. posib. Poltava : PUET, 277 p. [in Ukrainian]
13. Obrzocov, P. I. (2004) *Metody i metodologija psihologo-pedagogicheskogo issledovaniia*. [Methodology and methods of psychological and pedagogical research]. SPb.: Piter. P. 20. [in Russian]
14. Papucha, M.V. (2008) *Metodolohiia psykhologhi*. [Methodology of psychology]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy. holovnyj red. V.H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 500. [in Ukrainian]
15. Popkovskaja, P.Ja. (2002) *Metodologija nauchnyh issledovanij* [Research Methodology]: kurs lekcij. Mn.: OOO Informpress. P. 11. [in Russian]
16. *Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsional'no-patriotychnoho vykhovannia ditej i molodi, Zakhodiv schodo realizatsii Kontseptsii natsional'no-patriotychnoho vykhovannia ditej i molodi ta metodychnykh rekomendatsij schodo natsional'no-patriotychnoho vykhovannia u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 16.06.2015 № 641* [On approval of the Concept of national patriotic education of children and youth, measures to implement the Concept of national-patriotic education of children and youth and methodological recommendations on national-patriotic education in general educational institutions: order of the ministry of education and science of Ukraine dated June 16, 2015 No. 641]. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v064172_9-15 [in Ukrainian]
17. Vojtka, V.I. (1982) *Psykhologichnyj slovnyk*. [Psychological Dictionary]. Za red. V.I. Vojtka. Kyiv: Vyscha shk., 214 p. [in Ukrainian]
18. Ripko, I.V. (2015) *Doslidzhennia lider's'kykh iakостей u studentiv tekhnichnykh universytetiv: rezul'taty eksperymentu*. [Research of leadership qualities in the students of technical universities: the results of the experiment]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkoli, zb. nauk. prats'. Vyp. 40 (93). Zaporizhzhia: Klasychnyj pryvatnyj universytet. P. 481 – 487. [in Ukrainian]

19. Romanovs'kyj, O. H. & Ponomar'ov, O.S. (2017) *Paradoksal'na pryroda kharyzmatychnoho liderstva*. [Paradoxical nature of charismatic leadership]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy*. № 3. P. 5 – 16. [in Ukrainian]
20. Patryk, I. P. & Brodovs'ka, V.J., Yablonko, V.Ya. (2007) *Tlumachnyj rosijs'ko-ukrains'kyj slovnyk psykhohichnykh terminiv* [Explanatory Russian-Ukrainian dictionary of psychological terms]: slovnyk. K.: VD «Profesional». P.181. [in Ukrainian]
21. Honcharenko, S.U. (1997) *Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K., 375 p. [in Ukrainian]
22. Shynkaruk, V.I. (2002) *Filosofs'kyj entsyklopedychnyj slovnyk*. [Philosophical Encyclopedia Dictionary]. NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody. Redkol. V.I. Shynkaruk (holova) ta in. Kyiv: Abrys. P. 301. [in Ukrainian]
23. Konstantinov, F.V. (1964) *Filosofskaja jenciklopedija* [Philosophical Encyclopedia]: v 5t. T. 2. Red. F.V. Konstantinov. M.: «Sovetskaja jenciklopedija». P. 546. [in Russian]
24. Jakovlev, E. V. & Jakovleva, N.O. (2006) *Pedagogicheskaja koncepcija: metodologicheskie aspekty postroenija* [Pedagogical concept: methodological aspects of construction]. M.: Gumanit. Centr VLADOS. P.68. [in Russian]
25. Cherkashyn, A. I. (2010) *Kontseptual'ni osnovy orhanizatsii vykhovnoi roboty u vyschykh navchal'nykh zakladakh MVS Ukrainy. Kontseptual'ni osnovy orhanizatsii vykhovnoi roboty u vyschykh navchal'nykh zakladakh MVS Ukrainy*. [Conceptual basis for the organization of educational work in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Conceptual basis for the organization of educational work in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Naukovyj chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriiia № 13. Problemy trudovoi ta profesijnoi pidhotovky: Zb. Naukovykh prats'. Vypusk 11. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova. P. 168–176.* [in Ukrainian]
26. Bryman, A. (2007) *Effective leadership in higher education: a literature review*. *Studies in Higher Education* Vol. 32, No. 6, December, pp. 693–710.
27. Harman, K. (2002) *Merging divergent campus cultures into coherent educational communities: Challenges for higher education leaders*. *Higher Education*. Volume 44, Issue 1, pp 91–114.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2019